

Ana Milašin
Tjaša Vranić
Vesna Buljubašić Kuzmanović

ISPITIVANJE UČESTALOSTI VERBALNE AGRESIJE KOD DJECE I MLADEŽI

Sažetak: Davno je znanstveno dokazana veza između interpersonalne komunikacije i kvalitete prilagodbe. Znati komunicirati znači prilagoditi svoju komunikaciju određenoj situaciji, određenim partnerima, određenim ciljevima, a sve to u kontekstu određenih etičkih načela.

Cilj je ovog rada ispitati učestalost verbalne agresije kao socijalno neprihvatljive i nasilne strategije rješavanja sukoba. Ispitivanje je obuhvatilo 104 učenika petih, 100 učenika osmih te 100 učenika završnih razreda srednje škole.

Rezultati su pokazali da verbalna agresija odrastanjem proporcionalno raste i da su djevojčice u prosjeku više prosocijalno orijentirane od dječaka, odnosno kada su u sukobu, one uglavnom manje koriste različite obrasce verbalne agresije, osim kada su u pitanju prepiranja/svađe i vikanje. Osim dobi i spola, na kvalitetu komunikacije utječu i drugi činitelji kao što su iskustvo, emocionalni odnosi, očekivanja, individualne potrebe, strahovi, povjerenje. Suvremene društvene znanosti razvile su različite tehnike uspješnog sučeljavanja i nenasilnog komuniciranja koje se mogu uvježbavati od najranijeg djetinjstva u obitelji, vrtiću, školi i socijalnom okruženju, stoga ih treba više prakticirati, vrednovati i razvijati.

Ključne riječi: škola, sukob, učenici, strategije sučeljavanja, verbalna agresija, prevencija.

1. UVOD

Sukob kao univerzalna pojava sam po sebi nije ni destruktivan, ni negativan, ni agresivan. Ali upravo o načinu reagiranja na sukob i suočavanja s njim ovisi hoće li sukob eskalirati ili će biti razriješen na miran i nenasilan način. Problemi vezani uz sukob, između ostalog, često nastaju zbog nedostataka socijalnih kompetencija, a s tim u vezi i nedostatka komunikacijskih vještina. U interpersonalnim sukobima, većina ljudi reagira na jedan od sljedećih načina: potiskivanje tenzije i nastojanje zadržavanja pristojnosti prema protivniku u sukobu, analiziranje i tendencija mijenjanja sebe ili drugoga, agresivan ulazak u sukob i povređivanje protivnika fizički ili verbalno te povlačenje, odnosno, bijeg od sukoba. Upravo zbog nedostatka komunikacijskih vještina, događa se agresivna reakcija na sukob koja rezultira nasilnim ponašanjem.

Fizičko nasilje je najčešći oblik nasilničkog ponašanja, ali postoje još i verbalno i psihološko nasilje nad drugima. Konzultirajući rezultate istraživanja o nasilju među školskom djecom u gradu Rijeci, koje je provedeno 2004.

godine, došlo se do nalaza o značajnoj povezanosti doživljenog i počinjenog nasilja. Dakle, djeca koja češće doživljavaju nasilje, češće su i sama nasilna prema drugoj djeci. To je podatak značajan za razumijevanje psihološkog aspekta pojave nasilja, kao i za utvrđivanje uzročno-posljedične veze između doživljenog i počinjenog nasilja (Dankić i sur., 2004.).

Agresiju možemo objasniti kao čovjekovu namjeru da se drugoj osobi nanese šteta, bilo da je u pitanju fizička ili psihička. Kao takav pojam, agresija se javlja u vrlo ranoj dobi pojedinca, pri prvom kontaktu i interakciji djeteta s drugim osobama, bilo da se radi o drugoj djeci ili roditeljima. Agresija se kao problem može javiti u bilo kojem stupnju obrazovanja. Kako se pojavljuje, u kojem intenzitetu i na koji način se učenici srednjih škola nose s agresijom, proučeno je u ovom istraživanju. Ovaj problem je odabran zbog osobnih preferencija istraživača i radi njegove povelike izloženosti medijskoj pažnji. Sve češće smo svjedoci slučajeva u kojima psihičko nasilje prerasta u fizičko, stoga ovaj zabrinjavajući fenomen vrijedi pobliže istražiti. Žrtve fizičkog nasilja najčešće bivaju izolirane, što od strane vršnjaka, što samovoljno, te se sami bore s problemima kao što su otuđenost, depresija i manjak socijalne kompetencije što znatno otežava ili čak u potpunosti onemogućuje bilo kakav daljnji socijalni kontakt.

Socijalna kompetencija se izdvaja kao jedna od najbitnijih obilježja pojedinca bez koje on jednostavno ne može, no njezino se razvijanje onemogućuje ukoliko je osoba izložena nekoj od vrsta nasilja i agresije. Radi proučavanja vrsta agresije te mogućih načina njihova suzbijanja, velik je broj istraživanja i istraživača koji se njom bave kao ozbiljnim društvenim problemom. Primjerice, u "Školskim novinama" 2005. godine ("Razgovorom i suradnjom protiv nasilja", autorice Maje Flego), izneseni su podaci istraživanja iz 12 srednjih škola s područja Zagreba, Velike Gorice, Petrinje, Varaždina, Čakovca, Križevaca, Bjelovara i Bakra, u kojima jasno stoji da većina učenika nije nikada doživjela nasilje u školama dok su preostali nasilje doživjeli nekoliko puta ili samo jednom (Miliša, 2005.). Iako je ovaj podatak ohrabrujući, moramo se upitati što je s školama s drugih područja Republike Hrvatske i kako se njihovi učenici odnose prema nasilju.

Još je jedno značajno istraživanje provedeno o sličnoj temi (Franc i sur., 2002.), iako ono obuhvaća općenito različite oblike socijalnih devijacija i antisocijalnog ponašanja, agresija je zauzela vrlo važno mjesto. Prikupljanje podataka provedeno je 1998. godine na reprezentativnom uzorku 2823 učenika srednjih škola u Hrvatskoj. Dobiveni rezultati ukazuju na to da je čak 27,7% ispitanika počinilo neki oblik nasilja. Istraživanje provedeno na uzorku 758 ispitanika srednjih škola (Ivanek, 1999.) pokazalo je kako je čak 76,78% učenika doživjelo neki oblik agresije i to najčešće od strane osoba koje su smatraliprijateljima.

2. TEORIJE NASILJA (AGRESIVNOSTI)

Agresija se kao društvena pojava promatra s različitih stajališta, stoga se i drugačije tumači. Neke od najznačajnijih teorija su instinktivne teorije, teorije koje agresiju objašnjavaju reakcijom na određenu situaciju, teorije socijalnog učenja, kognitivne teorije i biološke teorije (Bilić, 1999.). Nasilje je, nažalost, oduvijek postojalo, a i danas je vrlo raširena i učestala pojava. Prema njemačkom filozofu Friedrichu Hackeru (1971.), nasilje je zapravo najsnažniji oblik neverbalne komunikacije, čak se može reći da nasilje izuzetno često djeluje kao najizraženiji vid komunikacije uopće. To je, nažalost, jedno od negativnih obilježja suvremenog doba. Oblici nasilja neprestano se šire, a načini manifestiranja postaju sve savršeniji. Kao široko rasprostranjena društvena pojava, nasilje je ušlo i u škole kao odgojne i obrazovne institucije. Nasilje među učenicima može biti tjelesnog karaktera (udaranje, pljuvanje, guranje, uzimanje osobnih stvari i sl.), verbalnog karaktera (vrijeđanje, ruganje, zadirkivanje, davanje pogrđnih imena, prijetnje i sl.) te psihološkog karaktera (širenje glasina, iznude, zastrašivanje, društveno isključivanje i sl.). Prema Istraživanju o nasilju među školskom djecom u gradu Rijeci, najčešći je oblik tjelesno nasilje i podrazumijeva negativne postupke koje neko dijete vrši nad drugim primjenom fizičke sile (Dankić i sur., 2004.).

Nasilje, koje je samo po sebi složena pojava, može se promatrati i kao stanje koje se u emocionalnom, akcijskom i motivacijskom smislu izražava u prvom redu kao nagon, zatim kao neprijateljstvo, ljutnja, srdžba i napadanje na osobu. Karakterizira ga uporaba nekog oblika sile, čina ili propusta usmjerena direktno protiv određene osobe te se na taj način želi kontrolirati tu osobu uporabom moći u različitim oblicima i intenzitetu. Češće se iskazuje u blažim, manje uočljivim oblicima koji ipak mogu biti trajno štetni i jednako teški po svojim učincima kao i uočljiviji oblici, pa čak i ekstremniji oblici nasilja. Kada nasilje povežemo s agresijom, može se zaključiti da se tada iskazuje u tri karakteristična oblika:

- a) direktno ili neposredno (nasilje usmjereno na neku osobu ili objekt)
- b) indirektno ili simboličko (ogovaranje, omalovažavanje, ruganje, spletkarenje i sl.)
- c) supstitucija ili zamjena (usmjeravanje agresivnosti s određenog cilja na nekoga ili nešto drugo kao vid rasterećenja)

U razvrstavanju oblika nasilja, potrebno je istaknuti i najčešće podvrste nasilja: emocionalno nasilje, koje uključuje namjerno isključivanje iz grupe, kao i ignoriranje; seksualno nasilje, koje podrazumijeva neželjene fizičke kontakte i neugodne uvredljive komentare seksualnog prizvuka; kulturalno nasilje, koje se odnosi na vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnove; te ekonomsko nasilje, koje obuhvaća otuđivanje i iznuđivanje novca.

Bitno obilježje nasilja je upravo agresivnost (lat. *aggredi* = nasilan, nasrtljiv, neprijateljski, napadački). Jedinstvene definicije agresivnosti nema, ali se uz taj pojam povezuje nametanje osobne volje drugima, povezano s uporabom sile i moći, neprijateljstvom, te destruktivnim i štetnim ponašanjem. U znanstvenim krugovima agresivnost se obično objašnjava jednom od teorija koje su, svaka za sebe, pokušale pronaći odgovor na pitanje uzroka agresivnosti:

2.1. Instinktivističke teorije

Zajedničko obilježje svim predstavnicima ove teorije je što agresivno ponašanje shvaćaju kao rezultat instinkta koji smatraju razmjerno stabilnim biološkim pokretačem. Unutar instinktivističke teorije postoje tri struje koje, svaka na svoj način, nastoje objasniti pojavu agresivnosti. Najistaknutiji predstavnik *psihoanalitičke struje* svakako je Sigmund Freud (1969.) koji je smatrao da je ljudsko ponašanje uvjetovano dvama osnovnim instinktima – *eros*, odnosno, nagon života te *thanatos*, nagon smrti. Ti su instinkti potpuno suprotstavljeni i između njih se vodi konstantna borba za prevlast pa je ljudsko ponašanje, prema Freudu, posljedica te borbe. Prevlast *thanatosa* rezultira težnjom za samouništenjem ili autoagresijom dok prevlast *erosa* ima posljedicu usmjeravanje agresivnosti prema drugim osobama. Irazito veliki odjek imalo je i učenje E. Fromma (1984.) o agresivnom ponašanju. *Etiološke teorije* objašnjavaju agresivnost kao eksploziju koja se događa neovisno o vanjskim poticajima i to zbog akumuliranja energije u neuralnim središtima. Najistaknutiji predstavnik ove struje je Lorenz, koji agresiju smatra urođenim potencijalom.

2.2. Teorije koje agresiju objašnjavaju reakcijom na određenu situaciju

Pod utjecajem bihevizma, početkom 20. stoljeća javljaju se teorije koje agresiju objašnjavaju reakcijom na situaciju. Postoje dvije vrste ovih teorija: *F-A teorija agresivnosti*, koja se smatra jednom od popularnijih teorija agresivnosti i polazi od hipoteze da se agresija uvijek javlja kao odgovor na situaciju frustracije pa je, shodno tome, agresija uvijek posljedica frustracije, a frustracija uvijek dovodi do agresivnosti, te *modifikacija F-A hipoteze ili neobihevizistička teorija*, koja polazi od F-A hipoteze, ali ističe da agresivno ponašanje i reagiranje ne mora uvijek biti posljedica frustracije, nego može biti i naučeno (Dollard i sur., 1939.).

Prema ovoj teoriji, frustracija svakako izaziva emocije koje uz prisutnost situacijskih uvjeta utječu na pojavu agresivnih znakova i u konačnici dovode do agresije. Kritičari ove teorije pronašli su najjači argument u tome što se njome ipak ne može objasniti svaki oblik agresivnog ponašanja.

Teorije socijalnog učenja

Predstavnici ovih teorija vjeruju da se agresivnost uči na dva načina: posredno, odnosno, oponašanjem agresivnog modela te neposrednim potkrepljenjem, pri kojem se neki oblici agresivnog ponašanja nagrađuju. Albert Bandura (1982.) istaknuo se kao najznačajniji predstavnik ove teorije, a od posebnog je značaja njegovo učenje kojim dokazuje da se agresivno ponašanje ne uči samo potkrepljenjem ni osobnom aktivnošću, već i na temelju promatranja drugih osoba. Takvu vrstu učenja Bandura naziva vikarijanskim učenjem.

Teorije kognitivnog učenja

Najčešća emocionalna reakcija na bilo koju vrstu prijetnja ili opasnosti je strah, a uobičajena reakcija na pojavu straha je bijeg ili agresivnost. Pojedinaac sam izabire jednu od tih dviju reakcija, pri čemu izbor ovisi o njegovim intelektualnim procesima u kombinaciji s emocijama. Dodge (1986.) i Huesman (1988.), kao dva najznačajnija predstavnika ove teorije, obznanili su modele odvijanja agresivne reakcije, no nisu objasnili uzroke njene pojave.

Biološke teorije

Biološka teorija objašnjava agresivnost kao rezultat djelovanja određenih biološko-fizioloških struktura ili rezultat nepripadanja razrednom odjelu, odnosno školskoj zajednici. Prema ovoj teoriji, uzrok agresivnog učenikovog ponašanja može biti i neraspoložen i mrzovoljan učitelj. Prijeko je potrebno omogućiti učenicima okruženje koje stvara pozitivnu pedagoško-psihološku klimu, a život i rad u školi usklađuje s potrebama učenika. Važno je, dakle, uključiti sve učenike u rad i aktivirati ih, kako bi im se otvorio prostor za dokazivanje, važnost i mogućnost uspjeha i napretka.

Svaka od teorija agresivnosti imala je svoje zagovornike i svoje kritičare, ali svima im je zajedničko da obilježja ličnosti, obiteljske prilike, neuspjesi u školi, vršnjačke skupine, životne i šire društvene okolnosti svakako čine moguće uzroke društveno neprihvatljivog nasilničkog ponašanja. Suvremena socijalna psihologija navodi još jedan uzrok pojave nasilja: motiv socijalnog priznanja i potvrđivanja. Svaka osoba ima potrebu biti cijenjena i uvažavana u svojoj užoj i široj sredini, osjećajući na taj način pripadnost i sigurnost. Gubitak takve sigurnosti dovodi do socijalne izolacije, nezadovoljstva, depresivnih stanja, a na kraju i do agresije.

3. NENASILNO RJEŠAVANJE SUKOBA I PREVLADAVANJE AGRESIVNOSTI

Sukob je pojam koji označava situaciju u kojoj postoje suprotna zbivanja i tendencije, ponašanja, čuvstva (Petz, 1992.). Radi se o učestaloj i

univerzalnoj pojavi koja se očituje na intraindividualnom području, odnosno, unutar čovjeka samog, ali i na interindividualnom području, odnosno, između dvoje ili više ljudi. Intraindividualni sukobi javljaju se kada ljudsko biće nije u mogućnosti odlučiti što učiniti po nekom određenom pitanju, dakle, kada se pojavi sukob između osobnih motiva, ciljeva i mogućih načina njihovog ostvarenja. Sukobi između pojedinaca ili grupa također nastaju zbog različitosti i nesuglasnosti ciljeva, želja ili načina njihova ostvarenja.

Većina sukoba može se opisati na sljedeći način: dvije ili više osoba koje su u interakciji dolaze do neuskладive međusobne razlike u želji da dođu do nečega, zadovolje neke svoje potrebe ili ostvare neke vrijednosti, pri čemu na takvu situaciju reagiraju određenim ponašanjem. Nakon što dostignu tu točku u interakciji, sukob se može dalje razvijati ili ublažavati. Sukob će se povećati ako dođe do porasta u izražavanju emocija ljutnje i frustracije, kao i ako postoji porast percipirane prijetnje. Mogućnost povećanja sukoba raste i ako se u sukob uključi više osoba koje zauzimaju neku od suprotstavljenih strana. Još jedan od uvjeta za eskalaciju sukoba je i ako sudionici raspoložu s malo prosocijalnih vještina. S druge strane, sukob i tendencija sukoba smanjivat će se ukoliko se pažnja usmjeri na problem, a ne na sudionike sukoba, zatim ako postoji smirivanje izraženih emocija i smanjivanje percipirane prijetnje, te ako sudionici sukoba znaju kako sukobe treba rješavati ili imaju nekoga tko im u tome može pomoći.

Da bismo mogli bolje razumjeti sukobe, moramo uzeti u obzir neke psihologijske zakonitosti koje određuju ljudsko ponašanje. Svaki sudionik socijalne interakcije ponaša se prema drugim sudionicima u skladu sa svojim mišljenjima, opažanjima i uvjerenjima o tim osobama koja možda, objektivno gledajući, nisu točna, ali za tog pojedinca u tom trenutku su jedina i prava istina. Također je svjestan da ga pri socijalnoj interakciji drugi sudionici isto tako opažaju i procjenjuju pa svoja ponašanja nastoji uskladiti s očekivanjima o tome kako ga druga osoba doživljava, iako sa stajališta drugih sudionika ta očekivanja mogu biti potpuno pogrešna. Nadalje, svaki socijalni odnos je zasnovan na prethodnim iskustvima, stavovima i očekivanjima, ali je istovremeno i izvor novih iskustava, stavova i očekivanja. Prema tome, svaka interakcija mijenja i nas i sve osobe s kojima dolazimo u interakcije. Potrebno je dodati i da se svaki socijalni odnos događa unutar neke šire socijalne okoline, koja, neovisno o pojedincima, već ima razvijen sustav znakova, normi i vrijednosti značajnih za međusobnu interakciju, pa njihovo nepoznavanje uvelike otežava komunikaciju i dovodi do sukoba.

Sam po sebi, sukob nije negativan ni destruktivan. Jedna od značajki sukoba je da može dovesti do boljeg sagledavanja problema i nalaženja novih, uspješnijih rješenja. Takvu vrstu sukoba nazivamo konstruktivnim sukobima. Na subjektivnom planu, konstruktivni sukobi dovode do osjećaja samopouzdanja i zadovoljstva, potiču radoznalost i razvijaju kreativno mišljenje. Na interpersonalnom planu, oni dovode do toga da su svi sudionici

zadovoljni ishodom sukoba, kao i da ishod predstavlja unapređenje socijalnih odnosa. No, osnovna pretpostavka za konstruktivno rješavanje sukoba je uspostaviti aktivan odnos prema problemu, što zapravo znači da će svaki sudionik brinuti i o svojim željama i potrebama, ali i o željama i potrebama druge strane. Drugi, nažalost, učestaliji način reagiranja na situaciju sukoba je povlačenje ili agresija. Najveći je problem u tome što ovakvi načini reagiranja na sukob ne mogu dovesti do njegova razrješenja, nego do njegova potiskivanja. Na individualnom planu, nerazriješeni sukob može dovesti do dugotrajne frustracije koja se očituje u osjećaju tjeskobe, nelagode, zabrinutosti, gubitku samopoštovanja i samopouzdanja, a u ekstremnim situacijama i do neurotskih i psihosomatskih poremećaja. Što se tiče interpersonalnog plana, u pravilu dolazi do eskalacije sukoba zato što je sukob konstantno prisutan, iako je pritajen, pa i najbezazleniji povod dovodi do njegova ponovnog razbuktavanja. Dakle, može se zaključiti da napad ili bijeg, odnosno, agresivni ili pasivni pristup rješavanju sukoba nisu učinkovita i dugoročna rješenja problema. Vrlo često ih karakterizira fizička ili emocionalna bol, poniženje ili potisnuti bijes.

Navedeno nikako ne znači da su ljudska bića bespomoćna u situacijama sukoba jer između agresivnosti i bijega postoji čitav niz konstruktivnih reakcija koje se mogu ostvariti. Pobjeda ili poraz u sukobu, dakle, nisu jedina rješenja. Pobijediti u situaciji sukoba zapravo znači dobiti ono što trebamo, što može, ali i ne mora nužno biti povezano s porazom protivnika u sukobu. Pristup sukobu na način da obje strane mogu u njemu pobijediti u potpunosti mijenja smjer događanja u sukobu jer se pažnja s protivnika preusmjerava na sam problem i njegovo rješavanje. Pri tome je od izuzetne važnosti definiranje problema budući da ono određuje orijentaciju prema rješenju, odnosno, obostrana očekivanja rješenja. Uz pretpostavku da definiranje problema podrazumijeva otkrivanje stvarnih potreba sukobljenih strana razgovorom, stvara se usmjerenost koja omogućuje pronalaženje rješenja prema kojem obje strane pobjeđuju u sukobu.

Naravno da nije uvijek i u svim situacijama moguće razriješiti sukob na način da obje strane pobijede, ali postoji velika razlika između situacije gubitka i pobjede nakon pokušaja zadovoljenja potreba svih osoba uključenih u sukob i situacije u kojoj se rješavanje sukoba počinje s "pobjeda – poraz" orijentacijom.

3.1. Strategije sučeljavanja – interpersonalna komunikacija

Komunikaciju možemo smatrati sredstvom koje nam je potrebno da bismo uspostavili i izgrađivali odnose s drugim ljudima, vještinom koja nam je potrebna i koju koristimo u svakodnevnom životu, u svim životnim situacijama, kao i za ostvarivanje svojih interesa i potreba te za samoostvarivanje. Zbog tih je razloga ovladavanje vještinom komunikacije

izuzetno bitno pa one osobe koje nemaju razvijenu vještinu komunikacije, moraju prihvatiti odnose, karijere i percepciju samih sebe daleko nižu od razine koju bi mogli postići kada bi ovladali vještinom komuniciranja.

Pitanje kompetencije u interpersonalnoj komunikaciji postalo je predmet interesa tek u novije vrijeme, dakle, tijekom nekoliko posljednjih desetljeća. Upravo zbog toga znanstveni krugovi još nisu postavili pravu definiciju interpersonalne komunikacijske kompetencije. Prema K. Reardonu (1998.), razina interpersonalne komunikacijske kompetencije je stupanj u kojemu su nečija ponašanja primjerena situaciji i tako omogućuju osobi ostvariti svoje individualne i relacijske ciljeve. Ova definicija određuje kompetenciju kao varijablu, odnosno, relativnu veličinu koju svatko posjeduje u određenom stupnju. Dakle, svaka komunikacija u interakciji s drugima može biti obilježena manjom ili većom kompetentnošću, a stupanj kompetencije ovisi o postojećim sudionicima, odnosima i situacijama. O komunikacijskoj kompetenciji uvelike ovisi i uspješnost ostvarivanja ciljeva u svakoj interakciji, što se može protumačiti na način da je ostvarivanje vlastitih ciljeva uz istovremeno nastojanje da drugi sudionici interakcije barem djelomično ostvare svoje ciljeve daleko više kompetentno od isključivog ostvarivanja vlastitih ciljeva uz potpuno zanemarivanje ciljeva drugih sudionika.

Wiemann (1977.) vidi kompetentnog komunikatora kao "osobu koja postiže što želi, a da pritom održava uzajamno prihvatljive odnose". Prema tome, komunikacijska kompetencija bi bila vještina u kojoj su naglašeni individualni komunikacijski ciljevi, ali uz te ciljeve mora biti uključen i obzir prema drugoj osobi, što znači da kompetencija treba u jednakoj mjeri obuhvaćati i pojedinca i odnos u kojem se on nalazi. Prema Spitzbergu i Cupachu (1984.), kompetentan komunikator mora govoriti ili raditi ono što je primjereno situaciji i istodobno uspješno u odnosu na njegove individualne i relacijske ciljeve. Pri tome primjerenost predstavlja mjeru u kojoj je komunikatorovo ponašanje u skladu s društvenim pravilima koja su važna za dotičnu interakciju, dok se uspješnost odnosi na namjeru u kojoj njegovo ponašanje omogućuje ostvarivanje individualnih i relacijskih ciljeva.

Ako bismo interpersonalnu komunikacijsku kompetenciju shvatili kao obilježje ličnosti, tada bismo neminovno istraživanjima morali doći do konačnog popisa vještina i sposobnosti koje posjeduju ljudi koji su uspješni u komunikaciji. No, ako u razmatranje kompetencije uključimo i situacijsku perspektivu, tada postaje očito da nema univerzalnih komunikacijskih vještina i sposobnosti koje su primjenjive u svim situacijama, stoga takav popis nije moguć, nego je potrebno proučiti različite vrste situacija i za svaku od njih odrediti vrste ponašanja koja omogućuju uspjeh u komunikaciji. Ali situacijska perspektiva interpersonalne komunikacijske kompetencije ipak ne zanemaruje postojanje ponašanja koja odgovaraju komunikaciji u svim situacijama, niti ih negira. Primjerice, slušanje je jedna od vještina koja se pokazala korisnom u velikoj većini komunikacijskih situacija, no neka druga ponašanja imaju učinka

samo u pojedinim vrstama situacija i odnosa. Tako su Miller i sur. (1977.) došli do spoznaje da komunikatori primjenjuju potpuno drugačije strategije uvjeravanja na osobe s kojima su u trajnim odnosima, nego na osobe za koje smatraju da ih više nikada neće vidjeti.

Interpersonalna komunikacija može se podijeliti u tri vrste ponašanja: spontana ponašanja, koja su obilježena odsutnošću svjesnog planiranja ili vođenja i predstavljaju emocionalne reakcije na događaje, predmete i ljude; zatim uvježbana ili skriptirana ponašanja, koja se temelje na promišljanju i vođenju koje se događa u razdoblju učenja ponašanja te nakon toga vježbom nastupa automatizacija pa više nema potrebe za promišljanjem i vođenjem; te planirana ponašanja, koja su uvijek svjesno promišljena i vođena i predstavljaju komunikacijski čin na najvišem stupnju svjesnosti.

Komunikacijska kompetencija uključuje i dvije vrste društvenih vještina: kognitivne i bihevioralne društvene vještine. Kognitivne vještine omogućuju osobi otkriti načine uspješnog ostvarivanja individualnih i relacijskih ciljeva, no relevantnost svake kognitivne vještine ovisi o situaciji u kojoj se određena vještina primjenjuje. Empatija je jedna od najistaknutijih kognitivnih vještina, a odnosi se na senzibilitet mišljenja i osjećaja drugih osoba. Izrazito je bitna za uspješnu interpersonalnu komunikaciju budući da moramo moći shvatiti stajališta i pozicije drugih osoba ako želimo ostvariti uspješnu komunikaciju s njima. Premda empatija nije nužna u svim oblicima i vrstama interpersonalne komunikacije, u svim situacijama može pridonijeti poboljšanju kompetencije. To je način na koji komunikator može prikupiti informacije o drugim ljudima, koje će zatim rabiti u izboru riječi i strategije te stila prezentacije. Zauzimanje društvenih perspektiva, kao kognitivna vještina, predstavlja sposobnost zaključivanja o mogućnostima koje imaju druge osobe. Stupanj do kojeg razumijemo način na koji druge osobe vide svoj položaj i svoje mogućnosti u izboru ponašanja, ujedno je i stupanj do kojeg možemo predvidjeti njihove buduće poteze pa, prema tome, i reagirati na primjeren i uspješan način. Kognitivna kompleksnost, kao sljedeća vještina, usko je povezana sa zauzimanjem društvenih perspektiva, a podrazumijeva broj i vrste pojmova i shema kojima određena osoba raspolaže u svrhu interpretacije različitih aspekata svoje okoline. Zasniva se na tumačenju konstrukata, odnosno, mentalnih struktura koje ljudima služe kao temelj za interpretaciju značenja zbivanja, ljudi i predmeta. Važnost kognitivne kompleksnosti u komunikacijskoj kompetenciji očituje se u tome što kognitivno kompleksne osobe mogu prosuđivati ljude i situacije s većeg broja stajališta te tako prilagoditi komunikacijsko ponašanje specifičnostima sudionika i situacija. Vještina osjetljivosti za standarde odnosa podrazumijeva duboku svjesnost komunikatora o očekivanjima drugih ljudi po pitanju odnosa i situacija pa tako i prilagodbu ponašanja prema tim očekivanjima. Jedna od bitnih kognitivnih vještina također je i poznavanje situacije koja se upotrebljava za određivanje primjerenih pravila prema kojima se u toj situaciji sudionici trebaju ponašati

Bihevioralne vještine osobi omogućuju ostvarivanje individualnih i relacijskih ciljeva i obično se definiraju u smislu tjelesnog ponašanja tijekom interakcije. Ne mogu se u potpunosti odvojiti od kognitivnih vještina budući da je mišljenje neodvojiv dio djelovanja. Vještina uključenosti u interakciju podrazumijeva mjeru u kojoj osoba participira u razgovoru. Izrazito uključeni ljudi imaju sposobnost istodobnog usmjerenja svijesti prema sebi, drugima i temi razgovora pa ih drugi stoga vide kao kompetentne interpersonalne komunikatore, dok slabije uključeni ljudi, zapravo ostaju psihološki vrlo udaljeni od razgovora pa se smatraju manje kompetentnima u interakciji s drugima. Upravljanje interakcijom je vještina koja je tijesno povezana s prethodnom vještinom – osim što mora biti uključen u interakciju, komunikator mora znati i kako njome upravljati u svrhu ostvarivanja vlastitih ciljeva. Ova se vještina stječe još u najranije djetinjstvu, u vrijeme kada se uče pravila uspješne interakcije. Budući da dva djeteta ne mogu imati isti doživljaj istog zbivanja zbog utjecaja roditelja, učitelja, vršnjaka i znanaca, jasno je da svako dijete ima vlastita konverzacijska pravila, odnosno, vlastitu percepciju toga što je primjereno i uspješno ponašanje u različitim vrstama komunikacijskih situacija. Vještina fleksibilnosti ponašanja predstavlja mjeru u kojoj komunikator tijekom interakcije poznaje i primjenjuje alternativna ponašanja radi ostvarenja istog cilja.

Reardon (1982.) smatra da ljudi očekuju kako će drugi ljudi u interakciji slijediti pretpostavljena zajednička pravila konverzacije pa kada se neko od tih pravila prekrši, onda dolazi do nepredvidivosti konverzacije što se naziva konverzacijskim otklonom ili konverzacijskom devijacijom. Interpersonalna komunikacijska kompetencija zahtijeva sposobnost svladavanja konverzacijskih devijacija, a da pritom ne dođe do ugrožavanja odnosa. Stoga komunikatori moraju biti fleksibilni i služiti se alternativnim načinima kako bi svladali konverzacijske devijacije i ostvarili vlastite ciljeve. Slušanje je izrazito važna bihevioralna vještina i značajno povećava komunikacijsku kompetenciju. Nisu svi ljudi jednako dobri slušači, ali svatko može vježbom poboljšati svoje sposobnosti slušanja. Potrebno je uložiti svjesni napor da ne prekidamo sugovornika ili da nam misli ne odlutaju dok netko govori, no upravo je taj napor čimbenik koji je u pozitivnom i bliskom suodnosu s uspjehom u komunikaciji i uvjeravanju. Društveni stil, kao bihevioralna vještina, označava način komuniciranja, a ne sadržaj. Svaka osoba ima razvijen vlastiti stil komunikacije koji koristi dovoljno često da bismo ga mogli povezati s njegovom ličnošću.

Znanstvenici koji se bave komunikacijom razlikuju dvije vrste stila: uobičajeni obrazac reagiranja neke osobe i način predstavljanja poruke. Obje su vrste značajne za komunikacijsku kompetenciju jer će stil koji se primjenjuje u nekoj interakciji utjecati na ishod te interakcije, kao što i tipičan stil neke osobe izrazito utječe na ishode svih njezinih interakcija. Posljednja u nizu bihevioralnih vještina koja utječe na interpersonalnu komunikacijsku

kompetenciju je strah od komunikacije. Neki ljudi se, zbog različitih razloga, jednostavno boje komunicirati pa taj strah utječe na njihovo ponašanje tijekom komunikacije. Prema istraživanju koje su proveli McCroskey i sur., 1976.), ljudi koji se boje komunicirati osjećaju da nemaju kontrolu nad okolinom i nemaju samopouzdanja. Svaka se osoba ponekad osjeća nesigurno i nervozno tijekom komunikacije, ali ako je takav strah jako izražen i konstantno prisutan, onda mora imati negativan utjecaj na komunikacijsku kompetenciju.

Interpersonalna komunikacijska kompetencija može se mijenjati od situacije do situacije, ovisno o kompetenciji komunikatorova sugovornika. Komunikacija je nešto što se radi s ljudima, a ne prema njima pa stupanj kompetencije jednog komunikatora mora biti pod utjecajem ponašanja drugog. Iz navedenog se može zaključiti da je komunikacijsku kompetenciju daleko lakše ostvariti kada drugi pri tome surađuju. No, kompetencija u interpersonalnoj komunikaciji nije samo pitanje vještine, nego je i situacijsko i relacijsko pitanje. Osim toga, često je i stvar kompromisa. Kompetencija je, dakle, posebna za svaki odnos i za svaku situaciju te nije osobina s kojom se ljudi rađaju, nego vještina koja se može razviti i poboljšati.

3.2. Socijalna kompetentnost

Škola kao odgojno-obrazovna ustanova može biti pozornica na kojoj svoju dramu odigravaju nasilnici i žrtve nasilja. Izuzetno je važno prepoznati i zaustaviti svaki, pa i najmanje primjetan oblik nasilja, kako bi se učenicima pokazalo da je takvo ponašanje u potpunosti neprihvatljivo i nepoželjno. Istraživanja su pokazala da se zajedno sa smanjenjem nasilja među učenicima u školi smanjuje i vandalizam i krađe, a povećavaju se poštovanje prema školi i zadovoljstvo školom (Olweus, 1998.). Jedna od aktivnosti u prevenciji nasilja može biti i poučavanje učenika socijalno prihvatljivom ponašanju, odnosno, razvijanje njihovih socijalnih kompetencija. U literaturi postoji podatak da agresivna djeca često nemaju razvijene socijalne, a posebice komunikacijske vještine te da su neomiljena i odbačena djeca često vrlo agresivna (Vasta i sur., 1998.). Nasilna djeca pokušavaju steći naklonost vršnjaka na socijalno nepoželjne načine, imaju potrebu za dominacijom u grupi, ali ih većina djece zbog njihove agresivnosti ne prihvaća. Istraživanje Natvig i suradnika (2001.) pokazalo je da je percipirana socijalna podrška nastavnika i vršnjaka smanjila vjerojatnost pojave nasilničkog ponašanja kod osnovnoškolske djece te da nasilna djeca percipiraju vrlo malo socijalne podrške u svojoj okolini. Stoga bi pri izradi programa prevencije nasilja poseban naglasak trebao staviti na jačanje samopouzdanja, razvijanje empatije, učenje nenasilnog rješavanja sukoba te primjerenih socijalnih i komunikacijskih vještina.

Socijalna kompetencija zapravo je stanje u kojem osoba posjeduje socijalne, emocionalne i intelektualne vještine i ponašanja koja su potrebna da bi ta osoba bila uspješan član grupe i društva. Pojam se odnosi na socijalne,

emocionalne i kognitivne vještine i ponašanja koja pojedinac treba imati kako bi mogao postići učinkovitu socijalnu adaptaciju. Socijalna kompetencija je širok pojam koji se najčešće koristi za označavanje socijalne učinkovitosti neke osobe. Ustvari, označava sposobnost ljudske jedinice za uspostavljanje i održavanje visokokvalitetnih i obostrano zadovoljavajućih odnosa u kojima nema mjesta negativnim ponašanjima, kao ni viktimizaciji od strane drugih pojedinaca. Socijalna kompetencija ovisi o mnoštvu čimbenika, među kojima su najznačajniji socijalne vještine, socijalna svijest i samopouzdanje. Pojam socijalnih vještina podrazumijeva poznavanje i sposobnost korištenja različitih socijalnih ponašanja koja su prikladna za svaku pojedinu interpersonalnu interakciju, a takva ponašanja mogu i drugima omogućiti postizanje zadovoljstva. Sposobnost suzdržavanja od egocentričnih, impulzivnih ili negativnih socijalnih ponašanja također se smatra odrazom nečijih socijalnih vještina. Pojam emocionalne inteligencije obuhvaća sposobnost pojedinca razumjeti emocije drugih ljudi s kojima je u interakciji, shvaćati složene socijalne situacije te imati i demonstrirati uvid u motive i ciljeve drugih osoba u interakciji. Vjerojatnije je da će socijalno kompetentne biti osobe koje imaju širok raspon socijalnih vještina, a uz to su perceptivne i socijalno svjesne. Osim navedenog, na socijalnu kompetentnost mogu utjecati i vlastito samopouzdanje osobe, socijalni kontekst u kojem se interakcija događa, kao i stupanj do kojeg su vještine, interesi i mogućnosti osobe u skladu s onima kod drugih ljudi s kojima je u interakciji.

Primarni izvor socijalne i emocionalne podrške djeci su roditelji, i to od samog početka njihovog života, no s odrastanjem, značajnu ulogu u djetetovu socijalno – emocionalnom razvoju preuzimaju i vršnjaci. Odnosi s vršnjacima otvaraju mogućnost razvijanja socijalnih kompetencija, kao što su, primjerice, suradnja i pregovaranje. No, kada dijete ima ozbiljnih poteškoća u odnosima s vršnjacima, to je trenutak u kojem je razvoj socijalnih kompetencija u velikoj opasnosti. Odbacivanje ili viktimizacija od strane vršnjaka mogu biti ozbiljan izvor stresa za odbačeno dijete što pridonosi osjećaju usamljenosti i niskog samopoštovanja. Takva situacija može eskalirati u negativnu razvojnu spiralu, pri čemu se misli na situaciju kada isključivanje iz normalne vršnjačke grupe lišava takvu djecu mogućnosti razvijanja i usvajanja adaptivnih socijalnih ponašanja. U skladu s tim, manjak socijalne kompetencije kod takve djece može rezultirati osjećajima socijalnog nezadovoljstva i neadekvatnosti. Djeca koja teško sklapaju prijateljstva, kao i djeca koju vršnjaci zanemaruju ili odbacuju, obično pokazuju ozbiljan nedostatak socijalne kompetencije. Jedan od najčešćih razloga odbacivanja od strane vršnjaka je ponašanje koje žircira ili uznemirava drugu djecu te agresivno i nasilno ponašanje. Socijalno kompetentna djeca, koja pokazuju znakove agresivnosti, izražavaju svoju agresivnost na način koji je prihvaćen od strane vršnjaka (primjerice, udariti nekoga u samoobrani), dok agresivna djeca koja nemaju socijalnih kompetencija, pribjegavaju fizičkom nasilju, verbalnim uvredama, varanju,

zadirkivanju i ruganju.

Svakom je djetetu, pa i svakoj osobi, potreban određeni stupanj socijalnog poučavanja o određenim pitanjima, iako ima djece kojima je neophodno vrlo detaljno socijalno poučavanje. Osim za stjecanje i razvijanje socijalnih kompetencija, socijalno poučavanje jedno je od najučinkovitijih oružja u prevenciji nasilja. Kako bi se postigao konačan cilj, a to je razvoj socijalnih kompetencija i prevencija nasilja, koriste se mnoge različite strategije.

Jedna od popularnih strategija je poučavanje socijalnih vještina, čiji je osnovni cilj da djeci koju vršnjaci ne prihvaćaju zbog njihova ponašanja omogući naučiti socijalne vještine pomoću kojih će se prema vršnjacima i široj okolini odnositi na pozitivan način. Socijalne vještine koje se uče ovise o dobi i osobnosti djeteta. Najčešće se poučavaju pomaganje drugima, dijeljenje s drugima, suradnja, pozitivni načini ulaska u društvo ili grupu, kako biti dobar član grupe, pošteno igranje, kako započeti i održati razgovor. Također se poučavaju i vještine svladavanja bijesa, pregovaranja i nenasilnog rješavanja sukoba. Vrlo često se i roditelji uključuju u socijalno poučavanje kako bi, zajedno s djetetom, naučili komunikacijske vještine koje su potrebne za nenasilno i konstruktivno rješavanje sukoba.

Još jedna strategija koja može znatno pridonijeti prevenciji nasilja i razvoju socijalnih kompetencija je, u socijalnom smislu, pronalaženje prikladnog mjesta u vršnjačkoj populaciji za svako dijete. Djeci, koja nemaju socijalne kompetencije, velike nestrukturirane vršnjačke grupe, kao što je ona tijekom odmora u škola, predstavljaju problem i ne znaju se snaći u takvim situacijama. Zbog tog razloga svoj djeci treba omogućiti povremeni boravak u manjim, strukturiranim vršnjačkim grupama koje funkcioniraju uz podršku odrasle osobe (obično učitelja), čiji je zadatak odnose u grupi usmjeravati prema pozitivnoj vršnjačkoj interakciji. Primjer takve grupe bila bi skupina u kojoj učenici zajedno uče u školskom prostoru. To je prilika za dijete koje je izolirano da se sprijatelji s vršnjacima, što će tom djetetu, ali i ostaloj djeci u grupi otvoriti pozitivne mogućnosti za razvoj pozitivnih odnosa, a time i prikladno pozitivno okruženje za razvoj socijalnih kompetencija.

Socijalni kurikulum također može pomoći u prevenciji nasilja i razvoju socijalnih kompetencija. Postoji u svakoj učionici i u svakom razredu, a služi kao vodič za ponašanje učenika tijekom dana u školi. Škole i učitelji konstantno obznanjaju učenicima svoja očekivanja putem verbalnih objašnjenja, pravila i posljedica nepoštivanja pravila. Verbalna objašnjenja očekivanja važan su izvor informacija za učenike pa učinkoviti učitelji početkom školske godine ulažu dosta vremena kako bi učenicima razjasnili svoja očekivanja (Emmer, Evertson i Anderson, 1980.). Razredna i školska pravila funkcioniraju za učenike kao opsežan okvir onoga što se od njih u razredu očekuje, a naposljetku učenici i tijekom svakodnevnog rada od učitelja saznaju koja su očekivanja i poželjna ponašanja. (Sprick i Nolet, 1991.). U

stotinama interakcija u jednom danu, podudaranje očekivanja, pravila i posljedica omogućuje učenicima naučiti jedinstven socijalni kurikulum svake učionice. Iako neki učenici imaju posebnu potrebu za učenjem socijalnih kompetencija, činjenica je da svi učenici trebaju učenje nekih socijalnih vještina u određenom trenutku. Nasilje u medijima, koje prevladava u našoj kulturi, povezano je s povećanjem razine negativnih i agresivnih interakcija među djecom i adolescentima (Paik i Comstock, 1994.). Stoga poučavanje svih učenika socijalnom kurikulumu može pomoći ispravljanju pogrešne predodžbe o prirodi sukoba i rješavanja problema među mladima.

Poučno je istaknuti i inovativno rješenje američke srednje škole Owen Valley u selu Spencer u Indiani. Promatrajući beskrajno dugačke redove učenika koji su zbog problema u ponašanju upućeni na razgovor u upravu škole, škola je osmislila nov kreativni program nazvan Soba intervencije. U Sobi intervencije radila su dva učitelja, a dijelom je funkcionirala kao soba za rad s učenicima s posebnim potrebama, dok je drugim i mnogo važnijim dijelom predstavljala opciju za učenike s problemima u ponašanju prije upućivanja u upravu škole. Učenici poslani u Sobu intervencija prvo su razgovarali s učiteljima koji u njoj rade. Jednostavan problem, kao što je neprihvatljivo ponašanje zbog nedostatka materijala za rad, mogao se riješiti odmah i učenik bi se odmah vratio u svoju učionicu. U slučajevima značajnijih i dubljih sukoba, učitelji bi u Sobi intervencija prvo razgovarali s učenikom o incidentu te mu pokušali pomoći preuzeti odgovornost za svoje ponašanje i vratiti se u učionicu s konkretnim planom za izbjegavanje budućih problema. Članovi školskog tima pripisuju velik dio zasluga za promjene u disciplini i ponašanju učenika upravo Sobi intervencija. Također su uočili da nema više dugih redova učenika koji čekaju razgovor u upravi škole. U konačnici, ova poboljšanja su se odrazila i na odnos između pozitivne discipline i pozitivnog ponašanja i školskog uspjeha: u školskoj godini 2001./2002. srednja škola Owen Valley bila je jedna od pet škola u Americi koja je dobila prestižnu nagradu Državnog ureda SAD-a za obrazovanje.

Ovaj rad je prvenstveno usmjeren prevenciji verbalne agresivnosti, odnosno poticanju društveno-poželjnih i prihvatljivih strategija sučeljavanja djece i mladeži. Pedagoško i odgojno-obrazovno djelovanje leži u oblikovanju dječjih stavova, vjerovanja i ponašanja prije nego što nasilje postane njihova automatska reakcija na ljutnju koja izgleda kao svrhovit i koristan način rješavanja sukoba i postizanja onoga što žele. Škole u mnogim zemljama ulažu napore kako bi smanjile pojavnost i posljedice nasilja među djecom. Gotovo se svi programi temelje na razvijanju socijalnih i komunikacijskih vještina te jačanju samopoštovanja i pravilnog odnosa prema sebi i drugima. Iako se preventivni pristupi i aktivnosti mogu donekle razlikovati, evaluacije različitih programa pokazale su da njihovo ustrajno i konzistentno provođenje u roku dvije godine pojavnost nasilja može smanjiti za 15-50%. Intervencije su uspješnije s djecom mlađe dobi kao i s onima koji su žrtve nasilja, manje

uspješne u starije i nasilnije djece. I pristup primjene pravila i sankcija za one koji ih se ne pridržavaju kao i pristup koji je više usmjeren nenasilnom rješavanju problema imaju svoje pristaše i protivnike. Evaluacije su pokazale da oba pristupa mogu imati dobre rezultate ako se programi dobro oblikuju i u njih ulože vrijeme i napori.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj je ovog rada ispitati učestalost verbalne agresivnosti kao negativne i nasilne strategije rješavanja sukoba kod učenika osnovnih i srednjih škola. Ispitivanje je obuhvatilo 104 učenika petih (51 m, 53 ž), 100 učenika osmih (47 m, 53 ž) te 100 učenika završnih razreda srednje škole (70 m, 30 ž) Brodsko-posavske županije. Dobiveni rezultati interpretirani su u razvojnom kontekstu, kao pokazatelji smjera prevencije, a ne pukog iznošenja učestalosti pojavljivanja nepoželjnih strategija sučeljavanja vezanih za verbalnu agresiju kod djece i mladih. Zavisne varijable odnose se na šest vidova verbalne agresija, a nezavisne varijable na spol i dob učenika. Na osnovi postavljenog cilja definirani su sljedeći problemi istraživanja: ispitati kako učenici osnovne i srednje škole procjenjuju vlastitu verbalnu agresiju, odnosno prevladavaju li pozitivne i negativne procjene unutar dobi i spola.

Hipoteza od kojih se polazi u ovom istraživanju pretpostavlja da verbalna agresija odrastanjem proporcionalno raste i da su djevojčice u prosjeku više prosocijalno orijentirane od dječaka, odnosno kada su u sukobu, manje koriste verbalnu agresiju, ali se ta razlika neće pokazati statistički značajna na svim varijablama istraživanja. Ova tvrdnja i njezina provjera je od krucijalne važnosti zbog toga što se i preventivne mjere individualiziraju po mjeri učenika. Instrument korišten u ovom istraživanju odnosi se na Skalu verbalne agresije (prilagođena prema Reardon 1998., str.186.). Skala se sastoji od 6 tvrdnji koje mjere različite vidove i kontekste manifestiranja verbalne agresije. Uz svaku tvrdnju ispitaniku je ponuđeno 5 odgovora: 1 - u potpunosti se slažem; 2 - uglavnom se slažem; 3 - niti se slažem, niti se ne slažem; 4 - uglavnom se ne slažem; 5 - u potpunosti se ne slažem. Zadatak ispitanika bio je odaberati onaj odgovor koji se najviše odnosi na njega. Skala je bodovana tako da manji rezultat znači i veću tendenciju socijalno prihvatljivih odgovora.

Ispitivanje je provedeno u prvoj polovici 2009. godine. Nije bilo nikakvih problema u školama oko zamolbe za provođenje ispitivanja, kao niti oko dogovora o vremenu ispitivanja budući da su ravnatelji i razrednici bili izrazito spremni na suradnju. Ispitivanje je bilo anonimno. Učenicima su prije samog ispunjavanja upitnika dane detaljne usmene upute o načinu ispunjavanja upitnika i anonimnosti upitnika. Učenici su prije davanja usmenih uputa upoznati i sa svrhom ispitivanja – bolje upoznavanje mladih kako bi im pružili djelotvorniju pomoć. Anketu su učenici vrlo ozbiljno prihvatili te su pristupili

ispunjavanju upitnika s maksimalnom ozbiljnošću i odgovornošću. Ozračje u razredima za vrijeme provođenja ispitivanja bilo je obilježeno obostranim povjerenjem, sigurnošću i ugodom.

5. INTERPRETACIJA PODATAKA I RASPRAVA

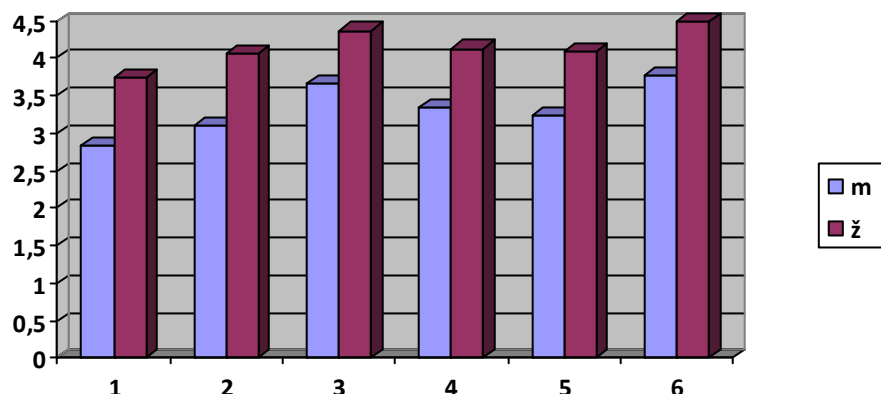
5.1. Verbalna agresivnost – peti razredi

Verbalna agresivnost, kao nepoželjna strategija sučeljavanja, operacionalizirana je kroz šest tvrdnji koje se odnose na 1- prepiranje, 2- vikanje, 3 - prijetnje, 4- pričanje s drugima o incidentu iz svoga gledišta, 5- postupke koje će učiniti da se osoba osjeća krivom te 6 - nagovaranje i huškanje drugih protiv te osobe. Što ispitanici učenici petih i osmih razreda osjećaju da mogu učiniti kada su u sukobu, prikazano je u tablicama i grafovima koji slijede.

<i>T</i>	<i>ASm</i>	<i>SDm</i>	<i>DFm</i>	<i>ASž</i>	<i>SDž</i>	<i>DFž</i>	ΣAS	ΣSD	ΣDF
1*	2.84	1.474	0.206	3.75	1.328	0.182	3.30	1.468	0.144
2*	3.11	1.505	0.210	4.07	1.174	0.161	3.60	1.423	0.139
3*	3.66	1.423	0.199	4.37	1.060	0.145	4.02	1.295	0.127
4*	3.35	1.559	0.218	4.13	1.110	0.152	3.75	1.398	0.137
5*	3.23	1.594	0.223	4.09	1.274	0.175	3.67	1.497	0.146
6*	3.78	1.285	0.180	4.49	0.992	0.136	4.14	1.193	0.117
UKUPNO	2.22	1.5	0.086	2.89	1.177	0.066	2.51	1.405	0.056

Tablica 1: Prosječne procjene učenika 5. razreda osnovne škole, $N = 104$ ($m=51$; $ž = 53$), načinu rješavanja sukoba – verbalna agresivnost

Dječaci su uglavnom neodlučni kada su u pitanju prijetnje, vikanje, pričanje drugima o incidentu iz svoga gledišta, stvaranja osjećaja krivice i nagovaranja te huškanja drugih protiv osobe s kojom su u sukobu. Od ponuđenih strategija sučeljavanja, strategiju 19 – prepiranje, uglavnom pokušavaju ne toliko uspješno primijeniti ($AS = 2.84$; $SD = 1.474$). Djevojčice se slažu da u sukobu ne mogu vikati ($AS = 4.07$; $SD = 1.174$), prijetiti ($AS = 4.37$; $SD = 1.060$), pričati drugima o incidentu ($AS = 4.13$; $SD = 1.110$), stvarati osjećaj krivice ($AS = 4.09$; $SD = 1.274$) te huškati druge protiv osobe s kojom su u sukobu ($AS = 4.49$; $SD = 0.992$), dok za strategiju 19 – prepirati se, pokazuju neodlučnost. Kolike su uočene prosječne razlike u strategijama sučeljavanja između dječaka i djevojčica 5. razreda osnovne škole, graf 1.

Graf 1: Strategije sučeljavanja – verbalna agresivnost
 (razlika između dječaka i djevojčica 5. razreda)

Grafički prikaz pokazuje da su djevojčice u prosjeku na svih 6 tvrdnji polučile poželjnije rezultate, odnosno u prosjeku nešto manje pribjegavaju strategijama verbalne agresije nego dječaci, a koliko su uočene razlike u strategijama sučeljavanja između ispitanih dječaka i djevojčica statistički značajne, ispitano je t-testom, uz 102 stupnja slobode (df), tablica 1a.

T	1	2	3	4	5	6
t	3.310	3.635	2.893	2.948	3.045	3.161
P	0.001	0.001	0.005	0.004	0.003	0.002
df	102	102	102	102	102	102

$p < 0.05$

Tablica 1a: Statistička značajnost razlika između djevojčica i dječaka 5. razred osnovne škole, $N = 104$ ($m = 51$; $ž = 53$), o načinu rješavanja sukoba – verbalna agresivnost

T – test je pokazao da između djevojčice i dječaka postoje statistički značajne razlike u svim tvrdnjama, odnosno dječaci, u odnosu na djevojčice, u prosjeku značajnije više koriste strategije: 1 – prepirati se s tom osobom $t(102)=3.310$; $p < 0.001$; 2 – vikati na tu osobu $t(102)=3.635$; $p < 0.001$; 3 - prijetiti toj osobi $t(102)=2.893$; $p < 0.005$; 4 – pričati drugima o incidentu iz svoga gledišta $t(102)=2.948$; $p < 0.004$; 5 - učiniti da se ta osoba osjeća krivom $t(102)=3.045$; $p < 0.003$; te 6 – nagovarati i huškati druge protiv te osobe $t(102)=3.161$; $p < 0.002$. Iz rezultata je vidljivo da su ispitani učenici 5. razreda u prosjeku skloniji verbalnoj agresiji od djevojčica, a kako se isti vidovi verbalne agresije manifestiraju kod starijih učenika osnovne škole prikazano je u tablici 2.

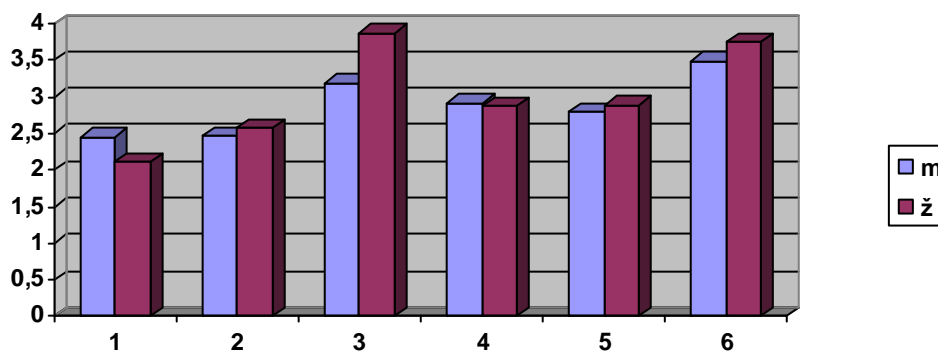
5.2. Verbalna agresivnost – učenici osmih razreda

<i>T</i>	<i>ASm</i>	<i>SDm</i>	<i>DFm</i>	<i>ASž</i>	<i>SDž</i>	<i>DFž</i>	ΣAS	ΣSD	ΣDF
1*	2.45	1.298	0.189	2.11	1.154	0.158	2.27	1.229	0.122
2*	2.47	1.381	0.201	2.57	1.434	0.197	2.52	1.403	0.140
3*	3.19	1.583	0.231	3.87	1.193	0.163	3.55	1.424	0.142
4*	2.92	1.364	0.199	2.87	1.414	0.194	2.89	1.384	0.138
5*	2.79	1.443	0.211	2.89	1.325	0.182	2.84	1.375	0.137
6*	3.49	1.333	0.194	3.75	1.191	0.163	3.63	1.260	0.126
UKUPNO	2.88	1.440	0.085	3.01	1.424	0.079	2.95	1.432	0.058

* čestice upitnika su rekodirane, manji rezultat znači poželjniju procjenu

Tablica 2: Prosječne procjene učenika 8. razreda osnovne škole o načinu rješavanja sukoba – verbalna agresivnost

Dječaci se uglavnom slažu da prema potrebi mogu koristiti strategije sučeljavanja 1 i 2, odnosno prepirati se s osobom s kojom su u sukobu ($AS = 2.45$; $SD = 1.298$) i vikati na tu osobu ($AS = 2.47$; $SD = 1.381$). Preostale strategije procjenjuju nesigurno i neodlučno kao što su prijetnja, pričanja drugima o incidentu iz svoga gledišta, postupcima pomoću kojih bi se osoba s kojom su u sukobu osjećala krivom te nagovaranja i huškanja drugih protiv te osobe. Djevojčice se slažu da mogu koristiti strategiju prepiranja s osobom s kojom su u sukobu ($AS = 2.11$; $SD = 1.154$), dok strategije prijetnje ($AS = 3.87$; $SD = 1.193$) i nagovaranja i huškanja drugih protiv te osobe ($AS = 3.75$; $SD = 1.191$) ne mogu koristiti. Neodlučnost pokazuju za sljedeće strategije: vikati na tu osobu, pričati drugima o incidentu iz svog gledišta, te učiniti da se ta osoba osjeća krivom. Uočene prosječne razlike u strategijama sučeljavanja između dječaka i djevojčica 8. razreda osnovne škole prikazane su grafom 2.

Graf 2: Strategije sučeljavanja – verbalna agresivnost (razlika između dječaka i djevojčica)

Značajnost uočenih razlika u strategijama sučeljavanja vezanih za verbalnu agresiju između ispitanih djevojčica i dječaka prikazana je u tablici 3a.

T	1	2	3	4	5	6
t	1.386	0.354	2.442	0.174	0.361	1.030
P	0.168	0.724	0.016	0.858	0.718	0.305
df	98	98	98	98	98	98

Tablica 3a: Statistička značajnost razlika između dječaka i djevojčica 8. razreda osnovne škole o načinu rješavanja sukoba – verbalna agresivnost

T – test je pokazao da između ispitanih djevojčica i dječaka nema razlika, odnosno, kada su u sukobu, u prosjeku podjednako mogu: 1 – prepirati se s osobom s kojom su u sukobu, 2 – vikati na tu osobu, 4 – pričati drugima o incidentu iz svog gledišta, 5 – učiniti da se ta osoba osjeća krivom i 6 – nagovarati i huškati druge protiv te osobe. Dječaci, u odnosu na djevojčice, u prosjeku značajnije od djevojčica procjenjuju da mogu prijetiti osobi s kojom su u sukobu, $t(98)=2.442$; $p<0.016$.

5.3. Verbalna agresivnost - učenici završnih razreda srednjih škola

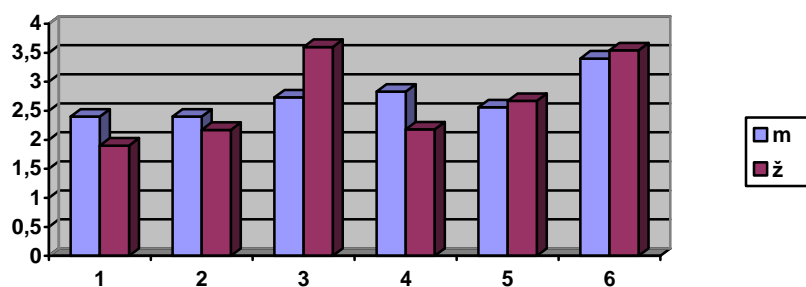
T	ASm	SDm	DFm	ASž	SDž	DFž	ΣAS	ΣSD	ΣDF
1*	2.4	1.524	0.278	1.9	0.965	0.115	2.06	1.179	0.117
2*	2.4	1.379	0.251	2.17	1.102	0.131	2.24	1.190	0.119
3*	2.73	1.507	0.275	3.6	1.564	0.186	3.34	1.591	0.159
4*	2.83	1.487	0.271	2.18	1.231	0.147	2.38	1.339	0.133
5*	2.56	1.304	0.238	2.67	1.304	0.155	2.64	1.298	0.129
6*	3.4	1.522	0.277	3.54	1.411	0.168	3.5	1.438	0.143
UKUP-NO	2.727	1.481	0.111	2.678	1.451	0.071	2.693	1.459	0.059

* čestice upitnika su rekodirane, manji rezultat znači poželjniju procjenu

Tablica 3 : Prosječne procjene srednjoškolaca o načinu rješavanja sukoba – verbalna agresivnost

Iz tablici 3 razvidno je kako učenici u najmanjoj mjeri koriste strategiju pod brojem 1 koja se odnosi na prepiranje s osobom s kojom se nalaze u sukobu ($AS = 2.06$; $SD = 1.179$). S druge strane, huškanje drugih ljudi protiv osobe s kojom se nalaze u sukobu navode kao najčešću strategiju koju prakticiraju u sukobu ($AS = 3.5$; $SD = 1.459$). Oko strategija koje spominju akcije, koje dovode do toga da se ta osoba osjeća krivom i prepričavanje drugima o sukobu iz vlastite perspektive, učenici su se najviše dvoumili. Može se reći da su djevojke procijenile kako se više mogu prepirati s osobom s kojom su u sukobu, nego mladići ($ASm=2.4$; $SDm=1.524$, $ASž=1.9$;

SD \bar{z} =0.965). Osim ovog saznanja, također doznajemo kako su ispitane djevojke u prosjeku sklonije vikati na osobu s kojom su u sukobu, nego mladići, na što ukazuje tvrdnja 2 (AS \bar{m} =2.4; SD \bar{m} =1.279 i AS \bar{z} =2.17; SD \bar{z} =1.102.) Osim toga, procjenjuju kako u sukobu nisu sklone prijetnjama (AS \bar{z} =3.6;SD \bar{z} =1.564). Kolike su uočene prosječne razlike u strategijama sučeljavanja između ispitanih mladića i djevojčica, prikazano je grafom 3.

Graf 3: Strategije sučeljavanja - verbalna agresivnost
 (razlika između srednjoškolaca i srednjoškolki)

Ovaj grafički prikaz ukazuje kako su po pitanju verbalne agresivnosti, djevojke polučile poželjnije rezultate kod tvrdnji koje uključuju prepiranje, vikanje i pričanju o incidentu iz vlastitoga gledišta, dok su mladići pokazali bolje rezultate kod tvrdnji broj 3, 5 i 6, odnosno, prijetnji, prebacivanja krivice na tu osobu i huškanja drugih protiv osobe s kojom su se sukobili. Koliko su uočene razlike u strategijama sučeljavanja između ispitanih mladića i djevojaka statistički značajne, ispitano je t-testom, uz 98 stupnjeva slobode (df), a rezultati su prikazani u tablici 3a.

T	1	2	3	4	5	6
t	1.997	0.885	2.576	2.271	0.386	0.444
P	0.051	0.378	0.011	0.025	0.699	0.658
df	98	98	98	98	98	98

p<0.05

Tablica 3a: Statistička značajnost razlika između srednjoškolaca i srednjoškolki
 o načinu rješavanja sukoba – verbalna agresivnost

T - test pokazuje kako nema razlike u strategijama sučeljavanja između mladića i djevojaka kada su u pitanju strategije; 1 – prepirati se s tom osobom, 2 – vikati na tu osobu, 5 – učiniti da se ta osoba osjeća krivom i 6 – nagovarati i huškati druge osobe protiv te s kojom smo u sukobu. T – test također pokazuje kako mladići u prosjeku rjeđe prijete osobama s kojima se sukobljavaju (t(98)=2.576;p=0.011) od djevojaka, ali također da djevojke nisu toliko sklone prepričavanju incidenta drugima iz svoje vlastite perspektive kao mladići, na što ukazuju sljedeći podaci: t(98)=2.271; p=0.025.

Dobiveni rezultati interpretirani su u razvojnom kontekstu, kao pokazatelji smjera prevencije, a ne samo pukog iznošenja raširenosti i učestalosti prepiranja, vikanja, izgovaranja prijetnji i ucjena, pričanja o incidentu samo iz svoga gledišta, demonstriranja postupaka koji će učiniti da se druga osoba osjeća krivom te nagovaranja i huškanje drugih protiv te osobe. Rad se sastoji od šest dijelova. U prvom djelu su opisane uvodne aktivnosti, u drugom teorijske osnove rada, u trećem teorijska i praktična propitivanja nenasilnog rješavanja sukoba i prevladavanje agresivnosti u školskom i životnom kontekstu. Četvrti dio odnosi se na metodologiju istraživanja, peti na interpretaciju podataka i raspravu te šesti na zaključna razmatranja. Prikazane interpretacije i rasprave odnose se samo na ispitane učenike i nemaju intenciju generaliziranja, već individualiziranja, odnosno cilj je utvrditi postojeće komunikacijske deficite ispitanih učenika i na njih razvojno, preventivno djelovati.

Rezultati su pokazali da verbalna agresija odrastanjem proporcionalno raste i da su djevojčice u prosjeku više prosocijalno orijentirane od dječaka, odnosno kada su u sukobu, one uglavnom manje koriste različite obrasce verbalne agresije, osim kada su u pitanju prepiranja/svađe i vikanje. Osim navedenih svojstava, na kvalitetu komunikacije utječu, osim dobi i spola, iskustvo, emocionalni odnosi, očekivanja, individualne potrebe, strahovi, povjerenje, sigurnost, otvorenost, kontekst, značenje i razumijevanje. Nasilno rješavanje sukoba može biti dio kulturoloških obilježja mnogih sredina u kojima se potiče pobjednički duh, vraćanje napada i sl. Mnoge sredine i kulture različito i proturječno gledaju na rješavanje sukoba. U nekim je preporučljivo izbjegavati sukob dok se u nekima smatra kukavičlukom. Suvremene su društvene znanosti razvile metode i tehnike uspješnog sučeljavanja koje se mogu naučiti i uvježbavati od najranijeg djetinjstva na dalje.

Ovo istraživanje, koje je provedeno u osnovnoj i srednjoj školi, među djecom i mladeži, gledajući s teorijskog i praktičnog aspekta, možemo povezati s teorijama o odgojnom procesu od kojih izdvajamo interakcijsko-komunikacijski vid odgoja. Interakcijsko-komunikacijski vid odgoja određuju međuljudski odnosi, kvaliteta interakcije i komunikacije u odnosu te spremnost na suradnju. Prema humanističkom pristupu odgoju i obrazovanju, cilj školovanja nije samo puko stjecanje znanja, već cjelovit razvoj pojedinca, gdje se uz intelektualne ističu i emocionalne značajke razvoja, kao što su: svijest o sebi, istraživanje i osvješćivanje vlastitih emocija i motiva, vještine socijalne komunikacije, prosocijalno ponašanje i razvijanje zadovoljstva i ponosa. Stoga verbalno nasilje, u obliku vrijeđanja, nazivanja pogrđnim imenima, prijetnji, ponižavanja, ismijavanja, neprekidnog zadirkivanja i ruganja, valja odlučnije suzbijati. Teško je otkriti sve uzroke agresivnog ponašanja i zamršene odnose među njima, naročito na tako složenim poljima kao što su škola, obitelj i okruženje. Međutim, postoji niz čimbenika za koje se može tvrditi da svakako predstavljaju potencijalna izvorišta loše prilagodbe, od nasljednih činitelja,

situacije u obitelji (Ajduković, 2003.; Juul, 1996.; Buljubašić-K., 2007.), situacije u društvu (Gudjons, 1994.) do situacija u školi (Bošnjak, 1997.; Greene, 1996.; Jurić, 2004.), a svaka ispitna situacija pridonosi strahu i napetosti.

Verbalna agresija i nasilje uvećava se akademskim i osobnim neuspjesima ili neprimjerenim postupcima drugih, lošom komunikacijom i međusobnim odnosima. Odgojna uloga škole je u krizi, a suvremeni stil života, negativan utjecaj medija i neadekvatna organizacija slobodnog vremena, uvažavajući i druge sociokulturalne i okolinske čimbenike, doprinose širenju socijalno neprihvatljivih ponašanja. Na taj način i verbalna agresija, kao što je pokazalo ovo istraživanje, odrastanjem se samo povećava. Međutim, poznato je da su djeca sklona agresivnosti nesigurna, često nesretna, uglavnom orijentirana na sebe i svoje potrebe, što jasno ukazuje na probleme socijalizacije, ali i personalizacije (nisko samopoštovanje), društvenog i individualnog razvoja, o čemu se treba voditi kontinuirana skrb.

6. ZAKLJUČAK

U ovom radu dan je naglasak na osnovne teorijske pristupe i istraživanja u području agresivnosti i nasilja kako bi se pokušala rasvijetliti problematika vezana uz verbalnu agresiju kao svakodnevnu pojavnost koja odrastanjem raste. Verbalna agresija, nažalost, postoji otkada postoje i ljudi, a u današnje vrijeme poprimila je oblik vrlo raširene i učestale pojave i predstavlja jedno od najizrazitijih obilježja suvremenog doba. Nenasilna komunikacija je jedna od osnovnih potreba ljudskih bića. Svi ljudi su naučili govoriti, no, nažalost, nisu svi naučili komunicirati jedni s drugima. Kao posljedica toga, često se pojavljuje sukob. Sukob, koji sam po sebi nije destruktivan, često kulminira nasiljem upravo zbog slabe komunikacije, što bi se također moglo pripisati nedovoljno razvijenim socijalnim vještinama, odnosno, nedostatku socijalne kompetentnosti.

Cilj ovog rada bio je ispitati učestalost verbalne agresivnosti kao negativne i nasilne strategije rješavanja sukoba kod učenika osnovnih i srednjih škola. Dobiveni rezultati interpretirani su u razvojnom kontekstu, kao pokazatelji smjera prevencije, a ne pukog iznošenja učestalosti pojavljivanja nepoželjnih strategija sučeljavanja vezanih za verbalnu agresiju kod djece i mladih. Hipoteza od koje se polazi u ovom istraživanju je potvrđena, a pretpostavlja da verbalna agresija odrastanjem proporcionalno raste i da su djevojčice u prosjeku više prosocijalno orijentirane od dječaka, odnosno kada su u sukobu, manje koriste verbalnu agresiju. Dobiveni rezultati mogu se objasniti različitim razvojnim fazama kroz koja ispitanici osnovne i srednje škole prolaze te nizom drugih čimbenika, od ekonomskih, socijalnih, kulturoloških do ekoloških. Razlozi veće prosocijalnosti djevojčica mogu se

protumačiti i različitim odgojnim utjecajima na djevojčice, a različitim na dječake, kao i očekivanjima koja su u skladu s tradicionalnom ulogom spolova. Isto tako, roditelje treba poučiti o ulozi roditeljskih i obiteljskih uvjeta u modeliranju agresivnog načina ponašanja, odnosno poticanjem razumijevanja i tolerancije tražiti put prema prosocijalnom ponašanju. To podrazumijeva, gledano u školskom kontekstu, uključivanje djece žrtava školskog nasilja, kao i nasilnika, u savjetodavni rad i njihov aktivan doprinos rješavanju ovog problema. U zadnje vrijeme škole ulažu dodatne napore, uključujući i društvenu zajednicu, kako bi smanjile pojavnost i posljedice nasilja među djecom. Gotovo se svi preventivni programi temelje na razvijanju socijalnih i komunikacijskih vještina te jačanju samopoštovanja i pravilnog odnosa prema sebi i drugima.

POPIS LITERATURE

1. Ajduković, M. (2003.), *Nasilje u obitelji*. U: Puljiz, V. i Bouillet, D. (ur.): Nacionalna obiteljska politika. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, str. 239.-274.
2. Bandura, A. (1982.). *Self-efficacy mechanism in human agency*. American Psychologist, 37(2), 122.-147.
3. Bilić, V. (1999.), *Agresivnost u suvremenoj školskoj svakidašnjici*. U Vrgoč, H, ur. Agresivnost (nasilje) u školi. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 43.-53.
4. Bognar, L., Matijević, M. (2002.), *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bošnjak, B. (1997.), *Drugo lice škole: istraživanje razredno - nastavnog ozračja*. Zagreb: Alinea.
6. Bratanić, M. (1991.), *Mikropedagogija: interakcijsko - komunikacijski aspekt odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Buchanan, A. (1996.), *Cycles of child maltreatment: Facts, fallacies and interventions*. New York: Wiley.
8. Buljan-Flander, G. i Kocijan-Hercigonja, D. (2003.): *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M. usluge d.o.o.
9. Buljubašić-Kuzmanović, V. (2007.), *Simptomi nasilja kod djece i emocionalna pismenost roditelja*. Napredak, 148 (1), 23.-36.
10. Coloroso, B. (2003.): *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb. Tiskara Millennium, d.o.o.
11. Dankić, K., Mušković, T., Žakula Desnica, Ž. *Informacija o rezultatima istraživanja o nasilju među školskom djecom u gradu Rijeci*. www.rijeka.hr/fgs.axd?id=13128
12. Dodge, K. A. (1986.) *Social Information-Processing Bases of Aggressive Behavior in Children*. Minnesota Symposium of Child psychology 17.-125.
13. Derosier, M. (2004.), *Building Relationships and Combating Bullying: Effectiveness of a School-Based Social Skills Group Intervention*. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, Vol. 33 (1), str. 196.-201.

14. Dollard J, Doob LW, Miller NE (1939.), *Mowrer OH, Sears RR. Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
15. Eisner, M. (2004.), *Prema učinkovitijoj prevenciji nasilja mladih – prikaz stanja. U: Nasilje u školama – izazov lokalnoj zajednici*. Izvješće s Konferencije Vijeća Europe. Zagreb. Ibis grafika d.o.o.
16. Emmer, E. T., Evertson, C. M., Anderson, L. M. (1980.). Effective classroom management at the beginning of the school year. *The Elementary School Journal*, 80(5), 219.-231.
17. Franc, R., Mlačić, B., Šakić, V. (2002.), *Samoiskazana sklonost adolescenata socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima*. Društvena istraživanja, 11 (2-3), 265.-289.
18. Freud, S. (1969.). *Psihopatologija svakodnevnog života*. Beograd: Matica srpska.
19. From, E. (1984.), *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Zagreb, Beograd: Naprijed, Nolit.
20. Greene, B. (1996.), *Nove paradigme za stvaranje kvalitetnih škola*. Zagreb: Alineja.
21. Gudjons, H. (1994.), *Pedagogija, temeljna znanja*. Zagreb: Educa.
22. Hacker, F. (1971.), *Agresion - Die Brutalisierung der modernen Welt*, Beč.
23. Hunter, S. (2004.), *Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression in bullying*. *British Journal of Educational Psychology*, 74(3), str. 375.-390.
24. Huesman, R. L. (1988),. *An Information Processing Model for the Development of Aggression*. *Aggressive Behavior*, 14, pp.13-24.
25. Ivanek, A. (1999.), *Agresija u školi*. U Vrgoč, H, ur. *Agresivnost (nasilje) u školi*. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 145.-160.
26. Juul, J. (1996.), *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa
27. Jurić, V. (2004.), *Metodika rada školskog pedagoga*. Zagreb: Školska knjiga.
28. Kokkinos, C. (2004.), *Predicting bullying and victimization among early adolescents*. *Aggressive Behavior*, 30(6), 520.-533.
29. McCroskey, J. C., Daly, J., Sorenson, G. (1976.), *Personality correlates of communication apprehension: A research note*. *Human Communication Research*, 2, 376.-380.
30. Miliša, Z. (2005.), *Nasilje među mladima i nad mladima*. *Život i škola* 13 (1), 56.-75.
31. Miller, G. R., Boster, F., Roloff, M., i Seibold D. (1977.), *Compliance-Gaining Message Strategies. A Typology and Some Findings Concerning Effects of Situational Differences*. *Communication Monographs*.44, 37.-51.
32. Natvig, G. K., Albreksten, G. i Qvarnstrom, U. (2001.), *School-related stress experience as a risk factor for bullying behaviour*, *Journal of Youth and Adolescence*, 30 (5): 561.-575.
33. Olweus, D. (1998.), *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga
34. Opić, S. (2000.), *Učestalost manifestiranja oblika rizičnog socijalnog ponašanja učenika osnovne škole*. Zagreb: Zbornik učiteljske akademije u Zagrebu, broj. 2, str. 35.-43.
35. Opić, S. (2003.), *Principi rada za uspješno ovladavanje agresivne situacije u školi*. Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu broj 5; str. 231.-238.
36. Paik, H., Comstock, G. (1994.), *The effects of television violence on antisocial*

- behavior: A meta-analysis. Communication Research*, 21, 516.-546.
37. Petz, B. (ur.) (1992.), *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
 38. Previšić, V. (2005.), *Kurikulum suvremenog odgoja i škole: metodologija i struktura*. Pedagoška istraživanja, 2 (2), 165.-174.
 39. Spitzberg, B., Cupach, W. (1984.), *Interpersonal communication competence*. CA: Sage.
 40. Sprick, R. S., Nolet, V. (1991.), *Prevention and management of secondary-level behavior problems*. In G. Stoner, M. R. Shinn, & Walker, H. M. (Eds.), *Interventions for achievement and behavior problems* (pp. 519-538). Silver Spring, MD: National Association of School Psychologists.
 41. Reardon, K.K. (1998.), *Interpersonalna komunikacija*. Zagreb. Alinea.
 42. Vasta, R., Heith, M., Miller, S.A. (1998.), *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
 43. Wiemann, J. M. (1977.), *Explication and test of a model of communicative competence*. *Human Communication Research*, 3, 195.-213.
 44. Zrilić, S. (2003.), *Bulging - nasilje među školskom djecom: djeca žrtve i napadači*. Zbornik radova Sveučilište u Zadru, str. 169.-178.

RESEARCH ON INCIDENCE OF VERBAL AGGRESSION IN CHILDREN AND YOUTH

Summary: The link between interpersonal communication and the quality of adjustment was scientifically proved long time ago. Being able to communicate requires adjustment of one's communication skills to particular situations, partners, and objectives, all the while communicating within a context of certain ethical principles.

The aim of the paper was to examine the incidence of verbal aggression as a socially unacceptable and violent conflict-solving strategy. The research included 104 fifth grade students, 100 eighth grade students and 100 high-school seniors.

The results demonstrated that as children grow up, the verbal aggression increases correspondingly. In addition, girls proved to be more pro-socially oriented than boys on average, which means that when in conflict, they resort to various patterns of verbal aggression less frequently, except in cases of bickering/quarrelling and yelling. Apart from age and gender, there are other factors that also affect the quality of communication, such as experience, emotional relationships, expectations, individual needs, fears, and trust. Contemporary social sciences have developed an array of techniques of successful confrontation and non-violent communication that can be practiced from the early childhood in the family, kindergarten, school and social environment. Therefore, they should be practiced, valued and developed more.

Key words: school, conflict, students, confrontation strategies, verbal aggression, prevention.

(Sažetak na engleski prevela
Romana Čačija, viša lektorica)

Author: Ana Milašin, studentica Pedagogije i engleskog jezika i književnosti
Filozofski fakultet, Osijek
Tjaša Vranić, studentica Pedagogije i engleskog jezika i književnosti
Filozofski fakultet, Osijek
Dr. sc. Vesna Buljubašić Kuzmanović, viša asistentica
Filozofski fakultet, Osijek

Review: Život i škola, br. 22 (2/2009.), god. 55., str. od 116. do 141.

Title: Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži

Categorisation: izvorni znanstveni rad

Received on: 17. srpnja 2009.

UDC: 159.922.7/.8-056.49

Number of sign (with spaces) and pages: 57.154 (:1800) = 31.752 (: 16) = 1,984